

Sujuvan ja vastuullisen TKI-sopimisen tarpeet ja mahdollisuudet eteläpohjalaisessa tekstiiliteollisuudessa

Sujuvan ja vastuullisen TKI-sopimisen tarpeet ja mahdollisuudet eteläpohjalaisessa tekstiiliteollisuudessa

Hilja Autto, Ville Mannonen, Marika Salo-Lahti

Hanke: TOIVO - Toimivilla sopimuksilla sujuvaa ja vastuullista TKI-toimintaa (A80045)

Hankkeen toteutusaika: 1.4.2023–31.8.2025

Budjetti: 238 943 €

EAKR-rahoitus: 191 154 €

Verkkosivut: <https://sites.uwasa.fi/toivo/>

Julkaisu on saatavana veloitusetta internetistä: <https://sites.uwasa.fi/toivo/>

Vaasan yliopisto, 2024

SISÄLLYS

1. TOIVO-hankkeesta	3
2. TKI-toiminnan merkitys tekstiiliteollisuudessa	5
3. Vastuullisuuden merkitys tekstiiliteollisuudessa	9
4. TKI-sopimisen tarpeita ja mahdollisuuksia eteläpohjalaisessa tekstiiliteollisuudessa	11
5. Ennakoivan sopimisen ja oikeudellisen muotoilun mahdollisuudet	14
Lähteet	19

1. TOIVO-hankkeesta

Menestyksenkäs TKI-toiminta on yritysten kasvun ja kehittymisen edellytys. **TOIVO-hankkeen tavoitteena on edistää TKI-toimintaa Etelä-Pohjanmaalla.** Hankkeessa keskeisinä näkökulmina ovat ennakoiva sopiminen ja vastuullisuus. Vastuullisuuden merkitys kumpuaa useaa kautta. Paikallisten yritysten kanssa käytyjen keskustelujen mukaan pyrkimys vastuullisuuteen on yksi keskeinen TKI-hankkeita motivoiva tekijä. Vastuullisuutta korostaa myös EU:n voimakkaasti kasvava vastuullisuussääntely. Seinäjoen kaupungin Innovaatiotoiminnan ekosysteemisopimuksen teema Älykäs vihreä kasvu edistää niin ikään pyrkimystä vastuullisuuteen.

Juridiikka on tyypillisesti ollut menneisyyteen painottuvaa ja riidanratkaisukeskeistä – kuka on syyllinen ja kenen tulisi korvata vahingot? Myös sopimusten rooli on nähty tästä näkökulmasta lähinnä riidanratkaisudokumentteina. Liiketoiminnan kannalta lähtökohta ei ole kovin hedelmällinen. Ennakoiva oikeus ja ennakoiva sopiminen ovat etenkin viime vuosina nousseet keskeisiksi suuntauksiksi niin oikeustieteellisessä opetuksessa ja tutkimuksessa kuin käytännön toimijoidenkin keskuudessa. Sopimusten rooli nähdään paljon entistä laajempänä: **sopimukset toimivat yhteisinä pelisääntöinä ja strategisina välineinä, jotka voivat keskeisellä tavalla ohjata myös TKI-toimintaa.** Menneisyyden sijaan ne ohjaavat yhteistyötä kohti yhteisten tavoitteiden saavuttamista.

Riidanratkaisukeskeisyyden lisäksi sopimuksia on tyypillisesti vaivannut myös vaikeaselkoisuus. Ne ovat olleet lähinnä juristeilta juristeille laadittuja dokumentteja, joita niiden varsinaiset käyttäjät – liiketoimintaa harjoittavat tahot – eivät ole lukeneet tai ymmärtäneet. **Ennakoivaan oikeuteen ja sopimiseen kytkeytyy keskeisesti oikeudellinen muotoilu. Sen avulla sopimuksista muotoillaan käyttäjäystävällisiä ja ymmärrettäviä, jolloin ne voidaan valjastaa palvelemaan paremmin käytännön TKI-toimintaa.**

Eteläpohjalaisten yrittäjien kanssa käytyjen keskustelujen perusteella tarve sopimusten uudentyyppiselle ja entistä vahvemmalle roolille on ilmeinen. Yrittäjien mukaan TKI-toiminnassa on keskeistä sopia ainakin TKI-yhteistyön tavoitteista, kunkin tahon velvollisuuksista, liikesalaisuuksien ja immateriaalioikeuksien suojelusta, työn etenemisen monitoroinnista, riskien hallinnasta, osallistuvista tahoista ja ihmisistä sekä laadun varmistamisesta. Sopimisen tarpeet ovat siis hyvin moninaisia. Haasteellisiksi kuitenkin koetaan sopimusten ja sopimusehtojen vaikeaselkoisuus, vaikeus määrittää sovittavat asiat, sopimusten toteutumisen seuranta sekä luottamuksellisen tiedon turvaaminen. TKI-toiminta edellyttää avoimuutta ja luottamuksen ilmapiiriä, jota sopimukset voivat rakentaa. Olennainen keskusteluissa esiin noussut seikka on ollut sekin, että aina ei ole muistikuvaa siitä, onko sopimuksia solmittu tietyn tahon kanssa tai jos on, niin millaisia sopimuksia on solmittu. Sopimusten rooli tulisikin saada näkyväksi, jotta tiedetään mitä, mistä ja miten on sovittu ja kenen kanssa. TKI-toiminta sisältää lähes poikkeuksetta yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Sopimusten rooli yhteisinä pelisääntöinä ja luottamuksen turvaajina on tärkeä kehitettävä kohde.

TOIVO-hankkeessa kehitetään TKI-sopimustoimintaa yhdessä yritysten kanssa ja vastataan yritysten tarpeisiin. Hanke tuottaa täysin uudentyyppisiä näkökulmia ja työvälineitä TKI-toimintaan. Syvällisen perehtymisen mahdollistamiseksi hankkeessa on valittu tarkasteluun kaksi toimialaa, jotka ovat ruoka- ja tekstiiliteollisuus. Kestävä ruokaekosysteemi on yksi Etelä-Pohjanmaan älykkään erikoistumisen strategian mukaisista painoaloista. Sen kehittämisen osalta tarkastellaan myös ruokaviennin edistämismahdollisuuksia sekä Food & Tech -yhteistyön tiivistämistä. Tekstiiliteollisuudellakin on alueella vankat perinteet. Tekstiiliteollisuudessa arvoketjut ovat tyypillisesti globaaleja ja materiaalihankintojen vastuullisuus on keskeisessä roolissa. Sopimukset ovat väline, jolla vastuullisuudesta voidaan pyrkiä varmistamaan koko arvo-ketjun osalta.

Tämä raportti on osa TOIVO-hanketta. Raportin tarkoituksena on toimia hankkeen edistymisen seurannan lisäksi pohjana TKI-sopimustyökalupakin rakentamiselle, sekä tarjota yrityksille informaatiota ja suuntaviivoja oman alan TKI-toimintaan. Raportin näkökulmana on tekstiiliteollisuuden TKI-toiminta.

2. TKI-toiminnan merkitys tekstiiliteollisuudessa

Tekstiiliteollisuus on murrosvaiheessa, jossa **TKI-toiminta on ratkaisevassa roolissa tekstiilialan kehittämisessä sekä entistä ekologisemmaksi että kilpailukykyisemmäksi**. TKI-toiminta on tässä muutoksessa ratkaisevan tärkeää, jotta ala pystyy vastaamaan globaaleihin haasteisiin ja hyödyntämään uusia mahdollisuuksia.

Tekstiiliteollisuuteen sisältyy vaatteiden ja asusteiden, sisustustekstiilien, teknisten tekstiilien ja kuitukankaiden tuotanto. Tekstiilejä tarvitaan laajasti esimerkiksi teollisuudessa, rakentamisessa ja terveydenhuollossa. Tekstiiliteollisuuden liikevaihto Suomessa on noin 1,2 miljardia euroa, ja ala työllistää noin 4800 henkilöä. Tekstiiliteollisuuden tuonti on 2,5 miljardia euroa, kun taas vienti 0,8 miljoonaa euroa. Ulkomaankaupan tilastot eivät kuitenkaan ole täysin kattavia, koska yritykset teettävät paljon tekstiilejä ulkomailla. Valmiit tuotteet voivat lähteä valmistajilta suoraan jälleenmyyntiin kulkematta Suomen kautta, jolloin ne eivät näy ulkomaankauppaa kuvaavissa tilastoissa. Lisäksi suomalaisten kuluttajien tekemät verkkokauppatilaukset muista EU-maista eivät näy tilastoissa. (Suomen Tekstiili ja Muoti, myöhemmin vain STJM, 2024)

Globalisaatio on muuttanut tekstiiliteollisuutta merkittävästi viime vuosikymmeninä. Korkean osaamisen työtehtävät ovat keskittyneet kehittyneisiin maihin, kun taas suorittava työ tehdään halvempien tuotantokustannusten maissa. **Tekstiiliteollisuudelle on tyypillistä globaalit ja monimutkaiset**

hankintaketjut, jolloin valmis tekstiili sisältää useissa eri maissa tehtyjä osia ja työvaiheita. Raaka-aineen hankinta, kankaan kutominen, tuotteen suunnittelu ja malliompelu, varsinainen ompelu sekä jälleenmyynti ovat erillisiä työvaiheita, jotka kaikki voivat tapahtua eri puolilla maapalloa. Suomessa, kuten muissakin länsimaissa, on keskitytty tuotekehitykseen, suunnitteluun ja markkinointiin. Kotimaassa ei myöskään tuoteta kuituja suuressa mittakaavassa, joten tekstiiliteollisuuden raaka-aineet saadaan lähes poikkeuksetta ulkomailta. (STJM, 2021, s. 4–5)

Tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminta eli TKI-toiminta on Tilastokeskuksen (n.d.) mukaan systemaattista tiedon lisäämistä ja tiedon hyödyntämistä uusien sovellutusten löytämiseksi. Toiminnan tavoite on oltava jotain oleellisesti uutta. TKI-toimintaan luetaan perustutkimus, soveltava tutkimus sekä kehittämistyö. Perustutkimuksen tavoite on uusi tieto, joka ei kuitenkaan suoraan liity käytäntöön. Soveltava tutkimus tähtää ensisijaisesti käytännön sovellutukseen uuden tiedon avulla. Siinä hyödynnetään usein perustutkimuksen tuloksia. Kehittämistyö on tutkimustulosten ja käytännön kokemusten kautta saadun tiedon hyödyntämistä esimerkiksi tuotteiden, tuotantoprosessien ja menetelmien kehittämiseen. **Yrityksille TKI-toiminta on kasvun ja kehityksen edellytys.** Se on merkityksellistä kaikenlaisissa yrityksissä riippumatta niiden toimialasta tai koosta. TKI-toiminnassa ei ole ainoastaan kyse miljoonien eurojen tuotekehityshankkeista, vaan myös pienissä yrityksissä on tarpeellista kehittää esimerkiksi omia tuotantoprosesseja.

Tekstiiliteollisuuden kohdalla TKI-toiminta ja vastuullisuus kietoutuvat vahvasti yhteen. Tekstiiliala on tunnettu monista ympäristö- ja ihmisoikeusongelmista, kuten halpatyövoiman käytöstä, pitkistä työajoista, epäterveellisistä työolosuhteista sekä ympäristöön liittyvistä ongelmista, kuten veden saastumisesta ja liiallisesta haitallisten kemikaalien käytöstä. Mikäli TKI-toimintaa tekevät yritykset haluavat edistää vastuullisuutta, tulee niiden ottaa vastuullisuustekijät huomioon TKI-sopimisessa. Jos TKI-toiminnassa

kehitetään esimerkiksi erilaisia materiaali-innovaatioita, tulee raaka-aineiden alkuperä ja niiden tuotantotavat ottaa huomioon.

Kiertotalous tarkoittaa tuotantoa ja kulutusta, jossa olemassa olevat materiaalit ja tuotteet hyödynnetään mahdollisimman hyvin niin, että niiden elinkaari pitenee. Tekstiilien kohdalla tämä tarkoittaa esimerkiksi uusiokäyttöä, korjaamista ja kierrättämistä. Kun tekstiilien elinkaarta pidennetään, niistä syntyvän jätteen määrä vähenee. Kiertotalouden vastakohta on lineaarisen talouden malli, jossa tuotteet valmistetaan, kulutetaan ja heitetään pois. Maapallon raaka-aineiden määrä on kuitenkin rajallinen, ja lisäksi ympäristö ei kestä nykyisenlaista kulutusta ja jätemäärää. (Sitra, 2022, s. 21–24)

Suunnittelu on STJM:n (2021, s. 40–41) mukaan keskeisessä asemassa, kun tavoitellaan kiertotalouden mukaista tekstiiliä. Materiaalin valinta vaikuttaa valmistuksen päästöihin, tekstiilin käyttöikään sekä kierrätettävyyteen. Hiilijalanjälkeä voidaan pienentää valitsemalla vähäpäästöisiä tai kierrätettyjä materiaaleja. Toisaalta materiaalin valinnassa on huomioitava käyttötarkoitus, jotta se voisi kestää mahdollisimman pitkään. Vähäpäästöisin materiaali ei ole aina paras, jos koko elinkaaren ympäristövaikutus onkin korkeampi lyhyen käyttöikänsä takia. Elinkaaren lopussa tuotteen kierrätettävyyttä voidaan tukea suunnittelemalla monomateriaalista tehtyjä tekstiilejä sekoitteiden sijaan. Tulevaisuudessa tekstiilien uudelleenmyynti ja käyttö tulevat kasvamaan, mikä korostaa pitkäikäisyyden merkitystä suunnittelussa. Käytettyjen vaatteiden verkkokauppa on kasvanut voimakkaasti viime vuosina, ja lisäksi useat brändit ovat lisänneet käytettyjen vaatteiden osastoja kauppoihinsa (STJM, 2023).

Keskeinen TKI-toimintaa vaativa osa-alue on tekstiileissä tarvittavien kuitujen kehittäminen. Suomessa kehitetään uusiutuvista raaka-aineista, kuten puusta, selluloosapohjaisia kuituja. Näitä puupohjaisia kuituja kehitetään vähentämään fossiilisten raaka-aineiden käyttöä ja parantamaan tekstiilien kierrätettävyyttä sekä ympäristöystävällisyyttä. (STJM, n.d.).

Tekstiilien kestävyys ja kierrätettävyys ovatkin Suomessa keskeisiä kehityskohteita. VTT:n hankkeissa, kuten Telavalue-hankkeessa, etsitään ratkaisuja sekä muovipohjaisten että selluloosakuitujen kierrättämiseen. Telavalue-hankkeessa suomalaiset yritykset ja organisaatiot yhdessä koulutuslaitosten kanssa uudistavat tekstiiliteollisuutta, visionaan ratkaista nykyiset tekstiileihin liittyvät kestävyys- ja jäteongelmat kiertotalouden avulla, edistäen kestävästä tekstiilien valmistuksesta Suomessa. (VTT, 2022)

TOIVO-hankkeessa suoritettujen haastatteluiden perusteella TKI-toimintaa tehdään vaihtelevasti, ja tarkkaa määrää on vaikea arvioida. Erään haastateltavan mielestä TKI-sopimuksissa olivat tärkeitä asioita samat asiat, mitkä yleensäkin sopimuksissa, eli ns. sopimisen peruspalikat. Ja juuri näissä yrityksillä saattaa olla hankaluuksia. Alan etujärjestön juristin mukaan pitkissä projekteissa ei kannata kirjoittaa kovin yksityiskohtaisesti asioita, vaan raamityyppinen sopimus sopii paremmin. **Haastateltavat kokivat TKI-sopimusten tukevan ja selkeyttävän TKI-toimintaa ja jäntevöittävän tekemistä.** Eräs haastateltavista koki mallisopimusten tukevan tekemistä, koska niiden avulla oli pohja mistä aloittaa. Ilman sopimuksia kustannukset saattaisivat tulla yllätyksenä, ja siksi asiasta on hyvä sopia. Ehdot madalsivat kynnystä aloittaa, koska sopimus määritteli projektin ja miten edetään. Myös toinen yritys koki TKI-sopimusten tukevan toimintaa: kun sopimukset on muodollisesti laadittu, ne jäntevöittivät toimintaa. Yrityksen edustaja koki toiminnan olevan myös tavoitteellisempaa, kun tavoitteet ja aikataulut on kirjallisesti sovittu.

3. Vastuullisuuden merkitys tekstiiliteollisuudessa

Vastuullisuudella on suuri merkitys murrosvaiheessa olevalle tekstiiliteollisuudelle (STJM, 2022). Vastuullisuuden vaatimukset kasvavat sekä ympäristöllisestä että sosiaalisesta näkökulmasta, ja yrityksillä on entistä enemmän paineita ottaa nämä näkökohdat huomioon. Tekstiiliteollisuuden valmistusketjut ovat tyypillisesti moniulotteisia ja globaalisti pirstaloituneita. Raaka-aineen viljely ja tuotanto, langan ja kankaan valmistus ja vaatteiden ompelu tapahtuvat usein eri paikoissa (STJM). Tämä voi tuottaa haasteita sosiaalisen ja ympäristöllisen vastuun toteuttamiseen sopimuksissa, sillä voi olla vaikea varmistua sopimuskumppanin toiminnan vastuullisuudesta.

Euroopan Parlamentti (2024) arvioi tekstiilialan aiheuttavan jopa 10 prosenttia maailmanlaajuisista kasvihuonepäästöistä. **EU:n alueella tekstiilien kulutus aiheuttaa vajaat 30 prosenttia keskivertokotitalouden kasvihuonepäästöistä, kun huomioidaan tuotteiden koko elinkaari.** Päästöjen lisäksi tekstiiliteollisuus ylikuluttaa vettä ja maa-alueita, ja suurin osa käytetyistä tekstiileistä päättyy joko poltettavaksi tai kaatopaikalle. Valtaosa maailman tekstiileistä tuotetaan Aasiassa, joten myös suurin osa päästöistä tapahtuu siellä. Etenkin tekstiilialalla pelkkä oman toiminnan arviointi ei STJM:n (2021, s. 49–51) mukaan anna riittävää kuvaa yritysten ilmastovaikutuksista. Esimerkiksi **Suomen tekstiili- ja muotialan ilmastovaikutukset ovat pääasiassa yritysten arvoketjuihin ja hankintoihin liittyviä epäsuoria päästöjä.**

Tekstiilien valmistus lähes kaksinkertaistui maailmanlaajuisesti vuosina 2000–2015. Tuotanto ei ole vähenemässä ainakaan heti, sillä esimerkiksi vaatteiden ja kenkien kulutuksen odotetaan kasvavan yli 60 prosenttia vuoteen 2030 mennessä verrattuna vuoteen 2022. Erityisesti vaateollisuus kärsii kestävämmästä lineaarimallista, jossa tuotteen laatu ja kierrä-

tettävyys ovat toissijaisia. Halpoja ja heikkolaatuisia vaatteita ostetaan paljon ja käytetään vain lyhyen ajan, jolloin ympäristökuorma kasvaa. Euroopan unionin alueella vaatteiden hinnat ovat laskeneet, mutta niihin käytetty rahamäärä on silti kasvanut. Vaikka kuluttajat ovat yhä tietoisempia tekstiilien aiheuttamista ympäristöongelmista, kuluttaminen vaikuttaisi menevän entistä kestävämmäksi niin sanotun pikamuodin suosion kasvun myötä. Ympäristön kannalta sekä yritysten että kuluttajien toiminta tulisi olla kestävämpää. (Euroopan Komissio, 2022)

Ympäristön lisäksi tekstiiliteollisuuteen liittyy myös sosiaalisia haasteita. Suurin osa tuotannosta tapahtuu aasialaisissa tehtaissa, jossa työntekijän asema voi olla erittäin huono. Epäinhimilliset työolot, matalat palkat ja jopa lapsityövoima ovat olleet osa alaa jo pitkään. Vaikka yritysten arvoketjuissa on sosiaalisia ongelmia, ne eivät ole läpinäkyviä kuluttajille. Yritys ei välttämättä edes itse tiedä, missä heidän tuotteensa valmistetaan, jolloin myös epäkohdat jäävät piiloon. EU-tason sääntely ja kuluttajien lisääntyvä tietoisuus pakottavat johtoyritykset kuitenkin kehittämään toimintaansa. Niiden on lisättävä läpinäkyvyyttä koko arvoketjussa, jolloin ne joutuvat ottamaan selvää sosiaalisista ongelmista, joiden myötä niiden on tehtävä parannuksia tuotannon olosuhteisiin. (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2023, s. 31–32)

Yritysvastuudirektiivi (2024/1760) astui voimaan tämän vuoden heinäkuussa. Sen tavoitteena on edistää yritysten vastuullista toimintaa ihmisoikeuksien ja ympäristön osalta. Direktiivi velvoittaa yrityksiä tunnistamaan, lieventämään ja torjumaan negatiivisia vaikutuksia toiminnassaan ja toimitusketjuissaan. Vaikka direktiivi soveltuu suoraan vain yli 1000 työntekijän ja yli 450 miljoonan euron vuosittaisen liikevaihdon yrityksiin, sen vaikutukset ovat Euroopan parlamentin (2023) mukaan kuitenkin laajemmat, sillä moni muukin yritys törmää siihen toiminnassaan käytännössä pakollisena velvollisuutena. Tilanne voi olla esimerkiksi sellainen, että suuryritykset edellyttävät alihankintaketjunsä yritykset vastuullisuusraportointiin omien

velvoitteidensa tueksi. Vastuullisuusraportoinnin vaatimukset voivat siten vaikuttaa sekä suuriin että pieniin tekstiilialan yrityksiin.

4. TKI-sopimisen tarpeita ja mahdollisuuksia etelä-pohjalaisessa tekstiiliteollisuudessa

TOIVO-hankkeen haastatteluissa selvitettiin TKI-sopimisen tarpeita ja mahdollisuuksia haastatteleamalla tekstiiliteollisuuden yrityksiä ja alan etujärjestöä. Haastatteluissa selvitettiin yleisiä asioita TKI-sopimisesta, kuten TKI-sopimisen määrä yrityksissä, ketkä sopimuksia neuvottelivat ja mistä TKI-sopimuksissa haastateltavien mukaan tulisi sopia. Haastatteluissa selvitettiin myös sopimusten roolia TKI-toiminnan tukijoina, sopimuksiin liittyviä ongelmia, vastuullisuusnäkökohtia, kehittämiskohteita, sekä yritysten toiveita TOIVO-hankkeessa tehtävään työkalupakkiin ja oppaaseen liittyen.

Haastateltavat mainitsivat keskeisiksi TKI-sopimuksissa sovittaviksi asioiksi muun muassa sopimisen perusasiat, hankkeen tavoitteet, immateriaalioikeudelliset kysymykset, salassapito, korvausvastuu, erimielisyyksien ratkaiseminen, irtisanomisehdot, voimassaoloajan, vastuut ja roolit sekä vastuunrajoitukset. Haastateltavat kokivat TKI-sopimusten tukevan ja selkeyttävän TKI-toimintaa ja jäntevöittävä tekemistä. Eräs haastateltava piti tärkeänä, että salassapitovelvollisuudesta sovitaan selkeästi ja jos on työntekijöitä, ne vastuut ulotetaan myös heihin. Hän koki tärkeänä myös sen, että työntekijän kanssa sovitaan oikeuksien siirtymisestä organisaatiolle.

Haastateltavien mukaan sopimusneuvotteluissa olivat usein mukana mm. toimitusjohtaja, tehdaspäälliköt, tuotepäälliköt, talousvastaavat ja hallinto-vastaavat. Yksi yrityksistä mainitsi käyttävänsä etujärjestön juristin apua sopimusneuvotteluissa. Haastateltavien mukaan TKI-toimintaa tehdään vaihtelevasti: kukaan vastaaja ei osannut kunnolla sanoa, kuinka paljon TKI-

toimintaa suurin piirtein on. Haastateltavat mainitsivat tekemänään TKI-toimintana tuotteiden ja softan kehityksen, kuitujen innovoimisen ja salassapitosopimukset.

Haastateltavien mukaan TKI-sopimuksissa tulisi sopia tavoitteista ja päämäärästä, että raaka-aineet on valmistettu vaadittavien standardien ja sertifiointien mukaisesti, tuotevastuusta, alihankkijoiden käyttämisestä, auditoinnista ja neuvottelumenettelyistä. Haastateltavat mainitsivat keskeisiksi TKI-sopimuksissa sovittaviksi asioiksi mm. hankkeen tavoitteet, tuoteturvallisuus, mallisuoja ja muut immateriaalioikeudelliset kysymykset, salassapito, korvausvastuu, erimielisyyksien ratkaiseminen, saako käyttää alihankkijoita ja saako alihankkijoita auditoida, toimitusajat ja sanktiot toimitusaikojen rikkomisesta, neuvottelumenettelyt, irtisanomisehdot ja voimassaoloaika. Erään vastaajan mielestä pitäisi sopia myös bufferivarastoon liittyvistä kysymyksistä (esim. jos sopimus päättyy, tilaaja on sitoutunut ostamaan bufferivaraston), ja jos valmiita tuotteita varastoidaan toisen yrityksen tiloissa, pitää päättää, kenen vakuutukseen se menee esimerkiksi tulipalon sattuessa. Hänen mukaansa pitäisi sopia, että bufferivarasto on asiakkaan vakuutusten piirissä ja jos toimittajan luona on asiakkaan laite, jota käytetään heidän tuotteensa valmistamiseen, niin pitää muistaa sopia, että se ei ole toimittajan vakuutuksen piirissä. Lisäksi myös laitteiden huoltovastuusta tulisi sopia. Erään haastateltavan mielestä TKI-sopimuksissa olivat tärkeitä samat asiat, mitkä yleensäkin sopimuksissa, eli sopimisen peruspäälätkät. Ja juuri näissä yrityksillä saattaa olla hankaluuksia. Alan etujärjestön juristin mukaan pitkissä projekteissa ei kannata kirjoittaa kauhean yksityiskohtaisesti asioita, vaan raamityyppinen sopimus sopii parhaiten. **Keskeiset asiat vaikuttavat tekstiiliteollisuudessa olevan pitkälti samoja kuin ruokateollisuudenkin edustajien nimeämät TKI-sopimusten keskeiset asiat.**

Eräs haastateltu yritys koki heidän yrityksensä olevan aika kirjallinen. Haastateltavalle ei tullut mieleen, että yrityksessä olisi koskaan varsinaisesti selvästi mietitty, mitä sopimukseen kirjataan ja mitä ei. Sopimuksissa saattoi olla

paljon sellaisiakin asioita, joiden ei ehkä tarvitsisi olla siellä. Toisaalta hänen mielestään ei välttämättä ole haittaa siinä, että asiat kirjataan liian tarkasti. Alan etujärjestön juristi sen sijaan koki, että pitkissä ja monivuotisissa hankkeissa ei välttämättä kannata kirjata aivan jokaista yksityiskohtaa sopimukseen, vaan jättää pientä pelivaraa. Mahdollisten mallilausekkeiden osalta, yhden haastatellun yrityksen edustajat kertoivat sopimusehtojen ja mallilausekkeiden olevan sopimuskoulutuksesta saatuja mallilausekkeitä bisnessopimuksiin, osto- ja myyntisopimuksiin ja lisensointisopimukseen, tai tulevan sopimuskumppanilta.

Yhden haastateltavan yrityksen edustajan näkökulmasta sopimisessa ei ole ollut merkittäviä ongelmia. Toiset mainitsivat haasteiksi esim. salassapitosopimukset, joissa eräs asiakas oli halunnut sisällyttää sopimukseen kohutuuttoman korvaussumman salassapidon rikkomisesta. Toisen yrityksen edustajan mukaan heille oli tullut ongelmia sopimusluonnoksesta, joka on 24-sivuinen ja englanninkielinen, sekä selvästi tehty alun perin eri tilannetta varten. Siitä ei saatu aikaan sellaista sopimusta, minkä molemmat allekirjoittaisivat. Haastateltava koki sopimuksen olevan muutenkin aivan liian monimutkainen ja sopimaton kyseiseen yhteistyöhön. **Alan etujärjestön edustaja mainitsi haasteena sopimusosaamisen ylipäänsä, sillä pienissä yrityksissä sitä ei välttämättä ole.** Hänen mukaansa yritykset saattoivat olla ihan hädissään tilanteessa, jossa isompi organisaatio, oli se sitten yliopisto tai joku toinen iso yritys, lätkäisee pöytään 20-sivuisen sopimuksen ehtoineen. Silloin heräsi kysymys, mitä tietyt monitulkintaiset ehdot tarkoittavat. Myös common law -ehdot saattoivat joskus hänen mielestään olla hankalia ja aiheuttaa ongelmia, sillä niitä ei käytetä meidän oikeuskulttuurissamme, eikä meillä siksi ymmärretä niiden tulkintaa. Eräs haastateltava toi esille vaikeuden varmistua alihankkijan toiminnan vastuullisuudesta, paikan päällä tehtävistä tarkistuksista huolimatta. Tarkastuspäivän tilanne ei välttämättä heijasta alihankkijan toimintaa pidemmällä aikavälillä.

Vastaukset olivat hyvin samansuuntaisia, kuin TOIVO-hankkeessa jo aiemmin toteutetussa ruokateollisuuden toimijoille kohdennetuissa haastatte- luissa. Niissä korostuivat sopimisen perusasiat ja ohjeistukset enemmän kuin muotoilumallien tarve.

5. Ennakoivan sopimisen ja oikeudellisen muotoilun mahdollisuudet

Tekstiiliteollisuuden TKI-toiminta voi hyötyä merkittävästi ennakoivan sopi- misen ja oikeudellisen muotoilun lähestymistavoista. Tekstiiliala on murros- vaiheessa, ja alalla toimivien yritysten tulee kyetä vastaamaan globaaleihin kestävyuden vaatimuksiin. Haasteita tähän voi tuottaa perinteisen oikeudel- lisen ajattelun ominaisuudet ja haasteet, kuten sopimusten liiallinen oikeu- dellinen painotus ja yksipuolisen turvaava näkökulma, joka tekee sopimi- sesta vähemmän tasapuolista, yhteistoiminnallista, ja heikommin vastuulli- suutta edistävää. Perinteinen näkökulma ei myöskään auta tehostamaan liiketoimintaa, oikeudellisen ja yksipuolisen turvaavan painopisteensä vuoksi. Tällöin sopimusten muut tavoitteet jäävät liian vähälle huomiolle. Ennakoivan sopimisen ja oikeudellisen muotoilun avulla voidaan tuoda rat- kaisuja tekstiiliteollisuuden haasteisiin.

Ennakoivalla ajattelulla tarkoitetaan perinteisestä sopimusajattelusta merkittävästi poikkeavaa ajattelua, jossa sopimukset nähdään ennen kaikkea liiketoiminnan apuvälineenä. Se on nimensä mukaisesti enna- koiva (ex ante) näkökulma, jossa korostuvat kokonaisvaltaisuus, yhteistoi- minnallisuus, onnistumisen edellytysten edistäminen sekä ennakoiva lähes- tymistapa ongelmiin. Tässä ajattelutavassa annetaan enemmän painoarvoa myös sopimuksen muille tavoitteille, kuten liiketoiminnallisille, yhteiskunnal- lisille ja ympäristöllisille tavoitteille, joita tuetaan oikeudellisilla tavoitteilla. Näkökulma on perinteistä ajattelu- ja toimintatapaa laajempi: siinä laajen- netaan oikeudellinen ajattelu yksipuolisesti turvaavista näkökohdista muihin

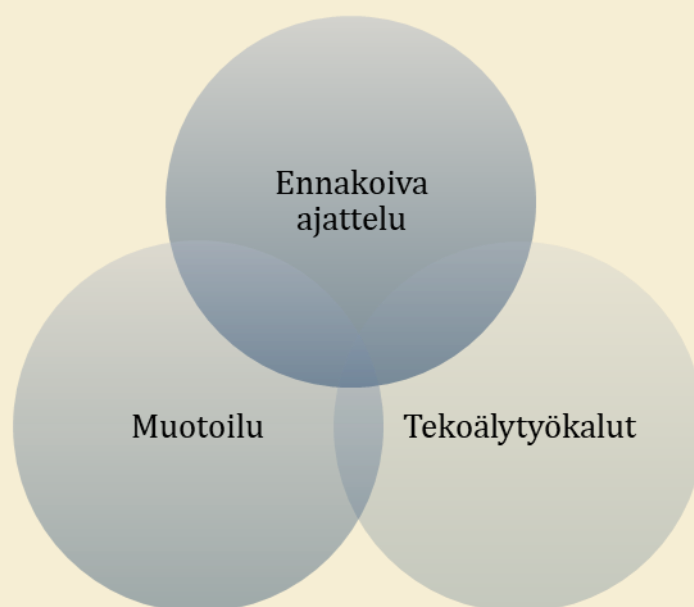
näkökulmiin. Tämä mahdollistaa liiketoiminnan, vastuullisuuden ja kestäväen kehityksen näkökulmien laajemman huomioon ottamisen myös TKI-sopimissa. **Ennakoiva ajattelu ottaa huomioon sopimuspuolten edut tasapuolisesti, mikä myös osaltaan edistää vastuullisuutta.** Sopimukset ovat ylipäätään tehokas työkalu kestäväen kasvun ja vastuullisuuden taiseksi jakautumiseksi yritysten arvoketjuissa, sillä esimerkiksi sopimusehtoihin voidaan sisällyttää vastuullisuusnäkökulmia. Ennakoivan sopimisen avulla vastuullisuus saadaan vietyä vähintään nykyisten ja tulevien vaatimusten tasolle ja organisaatioiden niin halutessa myös pidemmälle. Näin ollen se auttaa ratkaisemaan tekstiiliteollisuuden sopimiseen ja sen vastuullisuuteen liittyviä ongelmia.

Haastatteluissa eteläpohjalaiset tekstiilialan yritykset kertoivat ongelmia ja kehitystarpeita liittyvän esimerkiksi epäselviin sopimusehtoihin. Esimerkiksi IPR- ja salassapitoehdot saattavat olla laajoja ja pitkiä. Lisäksi vieraalla kielelle kirjoitetut sopimusehdot ovat tuottaneet hankaluuksia, samoin kuin common law -lausekkeet. Eräällä yrityksellä oli ollut vaikeuksia ymmärtää vieraskielistä vaikeaselkoista sopimusta, eikä siitä syystä ollut pystynyt lähtemään mukaan sopimukseen. Erään haastateltavan mukaan olisi hyvä, jos tulisi työkalupakkeja yritysten tueksi ja lisää yrityslähtöisyyttä. Myös neuvotteluosaaminen ja neuvotteluvoima mainittiin kehityskohteina.

Ennakoivan ajattelun pohjalle rakentuvalla työkalupakilla voidaan edistää yritysten sopimuskyykyä antamalla lisäohjeistusta ja neuvoja esimerkiksi sopimusten neuvottelutilanteisiin, jotka tekstiilialan yritykset ovat kokeneet vaikeaksi alan etujärjestön edustajien mukaan. Ennakoivassa ajattelussa korostuvat muotoilun, käyttäjäystävällisyyden ja viestinnän merkitys juridiikassa, mikä on epätyypillistä perinteiselle oikeusajattelulle ja käytännölle. Perinteisissä sopimuksissa ei ole tyypillisesti kiinnitetty huomioita muotoiluun, eivätkä ne sisällä kuvioita, kaavioita

ja muita ymmärrettävyyttä edistäviä elementtejä. Muut kuin sopimusammattilaiset ja juristit saattavat tästä syystä kokea sopimukset vaikeaselkoisiksi. Tämä todettiin myös TOIVO-hankkeessa toteutetuissa haastatteluissa, sillä haastatellut tekstiilialan yritykset ja alan etujärjestö toivat esiin sopimuskielen hankalaselkoisuuden aiheuttamat haasteet ja lisäksi toiveet selkeämpien ohjeiden saamiselle. Sama havaittiin myös aiemmin toteutetuissa ruokateollisuuden haastatteluissa.

Näihin huolenaiheisiin voidaan vastata ennakoivan ajattelun opeilla, joihin kuuluvat myös käyttäjäystävällinen muotoilu. Tarkemmin sanottuna informaatiomuotoilun avulla, jossa ymmärrettävyys on viestinnän keskiössä. Siihen sisältyy useita erilaisia työkaluja, jotka voivat olla hyödyllisiä monimutkaisen juridisen tiedon viestimisessä. Näitä ovat esimerkiksi World Commerce and Contracting Associationin (WorldCC) Contract Design Pattern Libraryssä (WorldCC ym. n.d.) esillä olevat muotoilumalliperheet (design pattern families), kuten selitteet, kerrostaminen, asettelu, navigointi, järjestäminen, yhteenvedot, äänensävyt ja visualisoinnit. Sopimusmuotoiluun panostaminen on perusteltua myös TKI-sopimisessa, sillä tutkimukset ovat osoittaneet sen voivan vähentää sopimusten käyttäjäystävällisyyteen liittyviä ongelmia. Suurten kielimallien (LLM), kuten ChatGPT, GPT-3 ja GPT-4, avulla sopimussuunnittelua ja sopimusmuotoilua voidaan tehostaa TKI-sopimisessa. ChatGPT:n avulla voidaan muuntaa vaikeaselkoista juridista kieltä ymmärrettävämmäksi, tuottaa ideoita ja tekstiä ja suunnitella ja muotoilla sopimusten sisältöä, kieltä ja esitystapaa. Sen avulla voidaan tuottaa jopa joitain muotoilumalleja (design patterns), kuten struktuuria, tiivistelmiä, selitteitä ja FAQ-väliotsikoita. (Autto, Haapio & Nuottila 2024). Se nopeuttaa sopimusten suunnitteluun ja muotoiluun menevää aikaa ja on erityisen hyödyllinen kielen muotoilussa käyttäjäystävällisemmäksi.

TOIVO-hankkeessa luodaan ennakoivan ajattelun, oikeudellisen muotoilun ja tekoälyn avulla työkalupakki ja opas TKI-toimijoiden tueksi. (© Anna Hurmerinta-Haanpää)

Myös tutkimukset ovat todenneet näiden työkalujen tehokkuuden. ”Usein kysytyinä kysymyksinä” esitettyjen otsikoiden käytön on todettu lisäävän ymmärrystä 36 %, kuvakkeiden käytön 34 %, tekstin esittämisen vieritettävässä tekstiruudussa 26 % ja kuvitusten käytön 24 % (Passera, 2018). Tekoälyn on todettu lyhentävän sopimusten pituutta 49 %, parantavan tekstin luettavuutta, vaarantamatta liikaa alkuperäisten sopimusten tarkoitusta (Arbel & Becher, 2020).

TOIVO-hankkeessa luodaan ennakoivan ajattelun ja oikeudellisen muotoilun työkaluja hyödyntäen työkalupakki ja opas TKI-toimijoiden tueksi. Kyseiset työkalut auttavat osapuolia laatimaan selkeitä ja kattavia sopimuksia, jotka vastaavat TKI-yhteistyön tarpeita. Työkalupakin mallilausekkeet ja sopimusehtojen visualisoinnit auttavat TKI-sopimusosapuolia soveltamaan ennakoivaa ajattelua ja sopimusten muotoilua sopimusprosessissaan helpommin. Tämä taas nostaa sopimusten laatua ja parantaa TKI-toiminnan

mahdollisuuksia menestyä. Opas selventää, miten työkalupakkia tulee käyttää ja sopimuksia laatia työkalujen avulla. TKI-sopimuspuolet voivat hyödyntää työkalupakkia ja sopimuksenlaatijan opasta yhteistyönsä suunnittelussa, minkä seurauksena itse sopimuksen toteutus on sujuvampaa. Työkalupakin ja oppaan avulla TKI-osapuolet voivat räätälöidä sopimukset paremmin omiin tarpeisiinsa ja tavoitteisiinsa sopiviksi, mikä varmistaa toimivan yhteistyön, selkeyden ja minimoi epäselvyydet ja kiistatilanteet. **Ennakoivalle ajattelulle ja sopimusmuotoilulle perustuvan työkalupakin ja oppaan pyrkimyksenä on tehostaa TKI-yhteistyön onnistumista ja osapuolten välistä luottamusta.**

Sekä ruokateollisuuden että tekstiiliteollisuuden yritysten haastatteluiden perusteella työkalupakin sisältö tulee painottumaan enemmän ohjeisiin kuin muotoilumalleihin. Kehittämistoiveet liittyivät pääasiassa isompiin asiakokonaisuuksiin kuin yksittäisiin ehtoihin. Tekstiiliteollisuuden yritysten ja alan etujärjestön toiveiden mukaan työkalupakissa ja oppaassa on tarpeen käsitellä seuraavia teemoja: perusasioita sopimisesta ja sopimuksista, immateriaalioikeudet, salassapitoon liittyvät asiat (sekä TKI-sopimuskumppaneiden välillä että suhteessa työntekijöihin), neuvottelemisen, sekä tavoitteista ja tuloksista sopiminen, kuten myös vastuullisuuden edistämisestä sopimisessa. Lisäksi työkalupakkiin ja oppaaseen tulee ruokateollisuuden haastattelujen perusteella myös osiot sopimuksen soveltamisalan, tavoitteen ja lopputuloksen määrittely, ja kriteerit, joita vasten voidaan todeta, että tavoite tai lopputulos on saavutettu, sekä yhteistyölähtöinen, tasapuolinen ja vastuullinen neuvottelemisen ja sopiminen. Tämän lisäksi työkalupakkiin tulisi sisällyttää ohjeita, mitä vastuullisuuteen liittyviä asioita sopimukseen kannattaa ottaa, tietoa lainsäädännöllisen ymmärryksen lisäämiseksi (esim. mitä vastuullisuustoimia tulevaisuudessa toimijoilta edellyttää). Nämä osiot voivat hyödyttää myös tekstiiliteollisuuden yrityksiä.

Lähteet

Arbel, Y. A., & Becher, S. (2020). *Contracts in the Age of Smart Readers* (SSRN Scholarly Paper 3740356). <https://doi.org/10.2139/ssrn.3740356>

Autto, H., Haapio, H., & Nuottila, J. (2024). *Contracts rethought and redesigned: A new era with AI*. *Journal of Strategic Contracting and Negotiation*. <https://doi.org/10.1177/20555636241261278>

Euroopan Komissio. (2022). *EU Strategy for Sustainable and Circular Textiles* [COM(2022) 141]

Euroopan Parlamentti. (2024, 21. maaliskuuta). *The impact of textile production and waste on the environment (infographics)*. Haettu 9. lokakuuta 2024, osoitteesta <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20201208STO93327/the-impact-of-textile-production-and-waste-on-the-environment-infographics>

Euroopan Parlamentti, Hanley, A. Semrau, F.O., Steglich, F. & Thiele, R. (2023). *The cumulative effect of due diligence EU legislation on SMEs*. Noudeutu 26. marraskuuta 2023, osoitteesta [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/702597/EXPO_STU\(2023\)702597_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/702597/EXPO_STU(2023)702597_EN.pdf)

Passera, S. (2018). *Flowcharts, Swimlanes, and Timelines: Alternatives to Prose in Communicating Legal-bureaucratic Instructions to Civil Servants*. *Journal of Business and Technical Communication*, 32(2), 229–272. <https://doi.org/10.1177/1050651917746459>

Sitra, van der Ven, C. (2022). *Circular innovation and ecodesign in the textiles sector: Towards a sustainable and inclusive transition*. Haettu 20. syys-

kuuta 2024, osoitteesta <https://www.sitra.fi/wp/wp-content/uploads/2022/09/sitra-circular-innovation-and-ecodesign-in-the-textiles-sector.pdf>

Suomen Tekstiili & Muoti. (n.d.). *Tekstiili ja muotialan kasvun paikat -selvitysraportti*. Haettu 27. marraskuuta 2024 osoitteesta <https://stjm.fi/wp-content/uploads/2022/05/Tekstiili-ja-muotialan-kasvun-paikat-raportti.pdf>

Suomen Tekstiili & Muoti, Gaib, A., Rasinen, B., Siitonen, S., Tuomaala, M., Levón, S. & Mikkonen, H. (2021). *Suomalaisen tekstiili- ja muotialan globaalit ilmastovaikutukset*. Haettu 4. lokakuuta 2024 osoitteesta https://www.stjm.fi/wp-content/uploads/2021/12/Suomalaisen-tekstiili-ja-muotialan-globaalit-ilmastovaikutukset_final.pdf

Suomen Tekstiili & Muoti (2022). *Tuore raportti: Tekstiili- ja muotialalla on kasvun paikkoja raaka-aineista brändiliiketoimintaan*. Saatavilla: <https://www.stjm.fi/uutiset/tuore-raportti-tekstiili-ja-muotialalla-on-kasvun-paikkoja/>

Suomen Tekstiili & Muoti. (2023). *Vaatteet arvoiseensa käyttöön*. Haettu 26.11.2024, osoitteesta <https://www.stjm.fi/fabmedia/ilmiot/vaatteet-arvoiseensa-kayttoon/>

Suomen Tekstiili & Muoti. (2024, 24. toukokuuta). *Vuosi 2023 oli odotetun vaikea alalle – sekä viennissä että tuonnissa raju pudotus*. Haettu 4. lokakuuta 2024 osoitteesta <https://www.stjm.fi/uutiset/vuosi-2023-oli-odotetun-vaikea-alalle-seka-viennissa-etta-tuonnissa-raju-pudotus/>

Tilastokeskus. (n.d.). *Tutkimus- ja kehittämistoiminta* (Tietoa tilastoista > käsitteet). Noudettu 9.10.2024 osoitteesta https://www.stat.fi/meta/kas/t_ktoiminta.html

Työ- ja elinkeinoministeriö, Roschier, S., Wikman, M., Aaltonen, S., Jyrälä, M. & Markkula, A. (2023). *Competitiveness of Finland's textile and fashion industry in international markets*. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-818-9>

VTT Research. (2022, 6. huhtikuuta). *Kestävä tekstiiliteollisuus Suomeen bio- ja kierrätyskuiduilla*. Haettu 25. syyskuuta 2024, osoitteesta <https://www.vttresearch.com/fi/uutiset-ja-tarinat/kestava-tekstiiliteollisuus-suomeen-bio-ja-kierratyskuiduilla>

WorldCC, Passera, S., & Haapio, H. (n.d.). *WorldCC Contract Design Pattern Library* [World Commerce & Contracting (WorldCC)]. WorldCC Contract Design Pattern Library. Noudettu 5. heinäkuuta 2023, osoitteesta <http://contract-design.worldcc.com>